

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/3

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2017/3 Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 18
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO** Host Research Database veri indeksi tarafından izlenmekte,
ASOS, İSAM, Akademik Dizin ve **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Yrd. Doç. Dr. A. Yasin TOMAKİN - Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Muammer ARANGÜL

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Öğr. Gör. Enes VELİ

Redaksiyon / Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2017 / December 2017

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Nurettin TURGAY, Dicle Ü.
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK, Ağrı İbrahim Çeçen Ü.
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ, FSM Ü.
Doç. Dr. Enver ARPA, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ, Şırnak Ü.
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI, Aksaray Ü.
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK, Harran Ü.
Doç. Dr. Murat SULA, Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN, Yıldırım Beyazıt Ü.
Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK, Trakya Ü.
Doç. Dr. Yahya SUZAN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU, Trakya Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Beşir ÇELİK, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emin CENGİZ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN, Bingöl Ü.

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZÇELİK, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Fuat KARABULUT, Atatürk Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Harun YILMAZ, Marmara Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hüseyfe ÇEKER, Necmettin Erbakan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih DUMAN, Akdeniz Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Şükrü ÖZKAN, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM, Muş Alparslan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zülfi CENNET, Bingöl Ü.
Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Şükrü AYDIN, Batman Ü.
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN, Iğdır Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAN Marmara Ü.
Dr. Duran EKİZER, Ankara Ü.

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ, Yüzüncü Yıl Ü.
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, İstanbul Ü.
Prof. Dr. Baki ADAM, Ankara Ü.
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR, Adıyaman Ü.
Prof. Dr. Harun YILDIZ, Samsun Ondokuz Mayıs Ü.
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN, Çukurova Ü.
Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL, Aksaray Ü.
Prof. Dr. Nihat YATKIN, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ, Marmara Ü.
Prof. Dr. Ömer ÇELİK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Ömer Halisdemir Ü.
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Ü.
Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU, Ankara Ü.
Doç. Dr. Ali Osman KURT, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Mehmet ÇIÇEK, Kocaeli Ü.

Hicri VIII. Asır Hanefî Usûlcülerinin Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı: Sadrüşşerîa Örneği

Nurullah AGİTOĞLU*

Özet

Hicri V. Asır, Debûsî, Serahsî ve Pezdevî gibi önemli usûl âlimlerinin yaşadığı bir dönem olarak Hanefî fıkıh doktrininin klasik şekil ve muhtevasını kazanmasına sahne olmuştur. Hanefî mezhebinde Serahsî ve Pezdevî ile birlikte klasik usûl geleneği teşekkül dönemini tamamlamıştır. Bu çalışmada Hicri VIII. Asır Hanefî fıkıh usûlcülerinden Sadrüşşerîa'nın bazı hadis meselelerine yaklaşımı irdelenecektir. Sadrüşşerîa'nın *Tenkîhu'l-usûl* adlı eseri ve bu eserine yazdığı *et-Tavzîh fi halli ğavâmizi't-Tenkîh* isimli şerh çalışması çerçevesinde konu ele alınacaktır. Sadrüşşerîa, *Tenkîhu'l-usûl* adlı eserinde Pezdevî'nin *Usûl'ü*, Râzî'nin *el-Mahsûl'ü* ile İbnü'l-Hâcib'in *el-Muhtasar*'ındaki konuların özetini vermiş ve bir bakıma Hanefî ve Mütakellimûn metodlarını mezcetmiştir. Müellif daha sonra bu eserini *et-Tavzîh fi halli ğavâmizi't-Tenkîh* adıyla şerh ederek birçok konuda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Kendisinden sonraki usûl düşüncesini derinden etkileyen bu çalışma medreselerin temel kitapları arasında yer almış, üzerine birçok şerh, hâşiye ve ta'lik yazılmıştır. Bu eserin sünnet bölümü çerçevesinde Sadrüşşerîa'nın, sünnet ve haber gibi bazı hadis usûlü konularına yaklaşımının tespiti yapılacak, yaklaşımı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh Usûlü, Sünnet, haber, Sadrüşşerîa.

The Approach of Hanafi Methodologists of 7th Century After Hijrah to Some Hadith Subjects: The Sample of Sadrushshariah

Abstract

Hijri V century, is a period in which important scholars such as Debûsî, Serahsî and Pezdevî lived and played a role in gaining the classical form and content of the Hanafi fiqh doctrine. In the Hanafi sect, together with Serahsî and Pezdevî, the classical procedural tradition was completed. In this study, Hijri VIII century Hanafi will examine the approach of Sadrushshariah to some of the hadith affairs. The subject of Sadrushshariah's *Tenkîhu al-usûl* and his work on this subject will be covered in the framework of the study of the commentary named *al-Tavzîh fi halli ğavâmizi al-Tenkîh*. Sadrushshariah gave a summary of Pezdevî's *Usûl* in his book *Tenkîh al-usûl*, summarized the subjects of Râzî's *al-Mahsûl* and Ibn al-Khâjib in *al-Muhtasar* and summarized the methods of Hanafi and Mutekellimûn. The author then commented on this work in the name of *al-Tavzîh fi halli ğavâmizi al-Tenkîh*, and presented his views on many issues. This work, which deeply influenced the way of thinking after him, took place among the basic books of the madrasahs, and many commentaries, verses and tales were written on it. The approach of Sadrushshariah, which is based on the circumcision section of this work, will be tried to evaluate the approach to some hadith methods such as circumcision and news.

Keywords: Usûl (methodology) al-Fiqh, Sunnah, hhabar, Sadrushshariah.

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Ü., İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. D.
nurullahagitoglu@gmail.com

Giriş

Fıkıh usûlünün sadece bir alet ilmi olarak değerlendirilmesi doğru değildir. Fıkıh usûlü, diğer ilim dallarıyla bağlantılı ve hayatın her alanıyla ilgili bir ilimdir. Bu özellikleri fıkıh usûlünü, dil, edebiyat, kelim, mantık, felsefe ve ahlak gibi diğer ilim dallarıyla ilişkili bir disiplin haline getirmiş dolayısıyla usûl âlimlerinin de çok yönlü olmalarını gerekli kılmıştır.¹ Disiplinler arası çalışabilen veya birden çok ilim alanını mezcedebilen âlimler etkili olmayı ve dikkat çeken orijinal eserler ortaya koymayı başarabilmişlerdir. Diğer mezheplerde olduğu gibi Hanefî mezhebi içinde de bu özelliklere sahip âlimlerin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Kûfe merkezli başlayan ve daha sonra yaygınlaşan Irak fıkıhı, bu fıkıhın oluşmasında büyük paya sahip olan Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) nisbetle Hanefî mezhebi olarak adlandırılmıştır.² Hanefî mezhebi kendi fıkıh usûlünü ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. Fıkıh usûlünün özellikle ilk dönemlerde kelâmcılar metodu ve fakihler metodu şeklinde iki yöntemle şekillendirildiği bilinmektedir.³ Kelâmcılar metodunda usûl kuralları, mevcut deliller ışığında tedvîn edilmiş, fürûa hâkim olarak ona yön vermiştir. Bu metodu genelde Şâfi ve kısmen de Mâlikî fakihleri takip etmişlerdir. Fukahâ veya Hanefiyye metoduna göre ise mezhep imamlarının icthadda takip ettiği inanan usûl kurallarının tespit edilmesi, mezhepte mevcut fikhî görüş ve çözümlere uygun bir usûlün geliştirilmesi şeklinde özetlenebilmektedir. Bu durum ilk Hanefî imamlarından derli toplu usûl eserleri yerine sadece çeşitli fikhî meselelere ait çözümlerle bunlar arasına bazı usûl kurallarının serpiştirilmiş halde bırakılmasından kaynaklanmaktadır. Bu çözüm örnekleri incelenip benzer olaylara getirilen çözümler arasındaki ortak bağ veya esas alınan yöntem ve ilkeler bulunmaya çalışılmıştır. Hanefî mezhebinde fûrû, usûlü belirleyici olması yönüyle bir öncelik ve ağırlık taşımaktadır. Bu yüzden Hanefî fakihleri, usûl ile fûrû eserleri arasında çelişki görüldüğünde fûrû eserlerinin esas alınması gerektiği kanaatindedirler.⁴

1 Sezayî Bekdemir, "Sadrüşşeria'nın Usulcülüğü/Hukukçuluğu", *Universal Journal of Theology*, 2 (1), 2017, ss. 74-84, 75. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Sezayî Bekdemir, *Sadrüşşeria es-Sâni'nin Hukukçuluğu (et-Tavzih fi Halli Gavâmizi't-Tenkîh Adlı Eseri Bağlamında)*, Doktora tezi, C.Ü.S.B.E., (Sivas: 2016).

2 Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay.1997), 16: 1.

3 Geniş bilgi için bkz. A. Cüneyd Köksal ve İbrahim Kafi Dönmez, "Usûl-i Fıkıh", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), 42: 203-205.

4 Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", 16: 12.

Hanefî fıkıh usûlü zamanla gelişmiş ve sistemleşmiştir. Bu usûlün gelişimini üç devrede ele almak mümkündür: Teşekkül dönemi (h. IV. asır öncesi), klasik dönem (h. IV. asır ve VI. asır arası) ve klasik sonrası dönem (h. VI. asırdan sonrası).⁵

Hanefî fıkıh usûlünün temellendirilmesindeki ilk isim olan İsa b. Ebân'ın (ö. 221/836) usûle dair çok sayıda kitabından söz edilir: *Kitâbu'l-huceci'l-kebir*, *Kitâbu'l-huceci's-sağır*, *İsbâtu'l-kıyas*, *Haberu'l-vâhid*, *İctihâdu'r-re'y*, *Kitâbu'l-ilel*. Bu çalışmalar günümüze ulaşmamıştır. Ancak Hanefî usûlü alanında bugün elimizde bulunan ve en eski yazılı kaynak olma özelliğini taşıyan *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eserinde Ahmed b. Ali el-Cessâs (ö. 370/981), bunları –özellikle *Kitâbu'l-huceci'l-kebir* ve *Kitâbu'l-huceci's-sağır*'i- kısmen özetlemiş kısmen de olduğu gibi alıntılanmıştır.⁶

Yukarıda bahsedilen üç dönem içinde klasik devrede Cessâs'ın eseri ile birlikte hicri V. yüzyılın ilk yarısında Hanefî usûlünün tam olarak teşekkül ettiği söylenebilir. Cessâs özellikle İsa b. Ebân ile Kerhî'den (ö. 340/952) aldığı birikimi değerlendirerek Hanefî geleneği birikiminin ilk kapsamlı fıkıh usûlü eserini ortaya çıkarmıştır. Bu eseri, mezhebin sistemleştirilmesinde önemli katkı yapan ve Irak Hanefîliği çizgisinin sonraki devirlere aktarılmasında önemli role sahip bir kaynaktır.⁷ Ayrıca bu eser Debûsi (ö. 430/1039) kanalıyla Orta Asya'ya da taşınarak Hanefî fıkıh usûlü eserleri içerisinde önemli bir yer işgal eden *Takvîmü'l-edille*'nin de önemli bir kaynağı olmuştur. Debûsi'nin bu eserinden etkilenen Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî (ö. 482/1089) ile birlikte ise artık “Klasik usûl geleneği” teşekkül dönemini tamamlamıştır. Özellikle Pezdevî'nin *Usûl*'ünün kendinden sonraki birçok çalışmayı konu, kapsam ve sistematik açıdan büyük oranda etkilediği vurgulanmıştır.⁸ Pezdevî'nin Hanefî fıkıh usûlündeki ağırlığı ve etkinliği göze çarpmaktadır. O adeta kendinden önceki birikimi tam anlamıyla alarak istifade etmiş, sistemli bir şekilde işleyip katkı yaparak bu birikimi sonrakilere miras bırakmıştır.⁹ Bu eserin etkilediği önemli bir usûlcü de çalışmamızın konusu olan Sadruşşerîadır (ö. 747/1346).

Hicri V. Asırdan itibaren Hanefî mezhebinde Irak âlimlerine karşılık, Mâverâünnehir ulemâsının görüşlerinin ağırlık kazandığı belirtilmiştir.¹⁰ Bu âlimlere Pezdevî ve Serahsî gibi önemli usûlcüler örnek olarak verilebilir.

Hicri VI. Asır sonrası ise klasik sonrası dönem olarak bu alandaki ilmî hareketliliğin devam ettiği ve çok sayıda eserin ortaya çıktığı bir devir olmuştur.

Hicri VI. Asır ve sonrasında Semerkandî¹¹ (ö. 1144/539), Üsmendî¹² (ö. 1157/552), Rükneddin el-Âmidî¹³ (ö. 1218-615), Ahsikeşî¹⁴ (ö. 1247/644), Habbâzî¹⁵ (ö. 1292/691),

5 Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), (İstanbul: 2004), 50-60.

6 Metin Yiğit, “İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebu Hanife'nin Usul Anlayışında Sünnet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, SY. 19, 2012, S. 69-114, 70.

7 Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, 127.

8 Serkan Demir, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, MÜSBE, İstanbul: 2006, 2.

9 Nurullah Agitoğlu, “Usûl Adlı Eseri Bağlamında Hanefî Usûlcü Pezdevî'ye Göre Sünnet ve Haberin Çeşitliliği”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/1, cilt: VIII, sayı: 16, ss. 7-25, 23.

10 Tuncay Başoğlu, “Hicri Beşinci Asırda Fıkıh”, *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul 1998, III/ -113 .2

141; Demir, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*, 3-4.

11 Bkz. Hacı Mehmet Günay, “Semerkandî, Alâeddin”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2009), 36: 470.

12 Bkz. Davut İltâş, “Üsmendî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2012), 42: 388.

13 Bkz. Ahmet Özel, “Âmidî, Rükneddin”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1991), 3: 56-57.

14 Bkz. Mustafa Uzunpostalcı, “Ahsikeşî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 181 :2 ,(1989).

15 Bkz. Mahmud Rıdvanoğlu, “Habbâzî”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 343-342 :14 ,(1996).

Sıgnakî¹⁶ (ö. 1314/714), Alâuddin Abdulaziz el-Buhârî¹⁷ (ö. 1330/730) vb. gibi önemli Hanefî usûlcüleri yetişmiştir. Önemli usûl eseri *Tenkîh*'e yazdığı şerh olan *Tavzîh* ile çalışmamıza konu edindiğimiz Sadrüşşeria da (ö. 747/1346) bunlardan biridir.

1. Sadrüşşeria'nın Hayatı ve *Tavzîh* Adlı Eseri

Sadrüşşeria es-Sânî¹⁸ olarak bilinen usûlcümüzün tam adı Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcişşeria Ömer b. Sadrişşeria el-Evvel Ubeydillah b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 747/1346) olup aynı zamanda önemli bir Hanefî fakihi ve kelâm âlimidir.¹⁹ Doğum yeri ve tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmama beraber Buhârâda hicrî 747'de vefat ettiği genel kabul görmüştür.²⁰ Buhârâda pek çok âlimin yetiştiği bir aileye mensuptur. Kaynaklarda verilen nesep silsilesi, soyunun sahâbeden Ubâde b. Sâmit el-Ensârî'ye dayandığını göstermekte ve bu sebeple Ubâdî, bu sahâbinin torunu Mahbûb b. Velîd'den dolayı da Mahbûbî nisbeleriyle anılır.²¹ Mezhebine nispetle Hanefî, hayatını geçirdiği şehirlerle nisbetle Kirmânî ve Buhârî nisbeleri de kendisi için kullanılmıştır. Yaşadığı dönemde Mâverâünnehir Bölgesi'nde yaygın bir şekilde kullanılan Sadrüşşeria lakabının Ubeydullah b. Mesud için alem olduğu belirtilmiştir.²²

Büyük dedelerinden Cemâleddin Ubeydullah b. İbrâhim el-Mahbûbî (ö. 630/1233), Ebû Hanîfe es-Sânî diye tanınan ve döneminde Hanefîler'in lideri konumunda olan bir âlimdi.²³ Sadrüşşeria'nın hem baba hem anne tarafından dedelerinin babası da Sadrüşşeria diye tanındığı için büyük dedesinin lakabına 'Ekber' ve 'Evvel' eklenmiş, kendisi içinse 'Asgar' ve 'Sânî' sıfatları kullanılmıştır.²⁴

Sadrüşşeria'nın soy silsilesi, adeta ilmî eğitim silsilesidir. O, ilmi anne tarafından dedesi Burhanüşşeria ile baba tarafından dedesi Tacüşşeria'dan, onlar da ilimlerini, babaları ikinci Ebu Hanife olarak addedilen Cemaleddin el-Mahbûbî'den (ö. 630/1233) almışlardır. Bu silsile Zerencerî (ö. 512/1119), Serahsî (ö. 483/1091), Halvânî (ö. 448/1057) ve Ebu Ali en-Nesefî'ye kadar gitmektedir.²⁵

Sadrüşşeria, fıkıh dışındaki ilimlerle ilgili eğitimini tamamladıktan sonra dedesi Tacüşşeria'nın kendisi için yazdığı *el-Vikâye*'yi ezberlemiştir. O, tahsil hayatı boyunca edebî eserleri, Arapça terkip ve nükteleri, ahkâm ve mesail konularıyla ilgili fihki eserleri çok iyi özümsemiştir. Sadrüşşeria'nın, dönemin aklı ve nakli ilimlerine dair konulardan haberdar olduğu ifade edilmiştir. Kaynaklarda geçtiği üzere onun bilinen hocaları kendi aile çevresidir. Aile dışından tek hocası ise Hasan Bulgarî'dir.²⁶ Kaynaklarda, Sadrüşşeria'nın talebelerinin isimleri ve sayıları ile ilgili malumat azdır. En meşhur talebeleri, Muhâmmed

16 Bkz. Yaran, Rahmî, "Sıgnakî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2009), 37: 164-165.

17 Bkz. Fahrettin Atar, "Abdülaziz el-Buhârî", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1988), 1: 186-187.

18 Sadrüşşeria'nın hem baba hem anne tarafından dedelerinin babası da Sadrüşşeria diye bilinmektedir. Büyük dedesinin lakabına "Ekber" ve "Evvel", kendisinininkine de "Asgar" ve "Sânî" sıfatları eklenmiştir. Çalışmamızda kendisi için sadece Sadrüşşeria lakabı kullanılacaktır.

19 Kâsım b. Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, Tahk. Muhammed b. Hayr Ramazan Yusuf, (Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1992), 203; Leknevî, Abdullhay, *el-Fevâidü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, (Kahire: Dâru'l-kitabî'l-İslâmî, Trs.), 109; Zirîklî, Hayreddin, *el-Âlâm*, (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002), 4: 197-198; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, (Ankara: TDV Yay., 2014) 132.

20 Şükrü Özen, "Sadrüşşeria", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 2008), 35: 427.

21 Özen, "Sadrüşşeria", 35: 427.

22 Leknevî, 109; Bekdemir, 77.

23 Kutluboğa, 203.

24 Özen, "Sadrüşşeria", 35: 427.

25 Leknevî, 109; Bekdemir, 77.

26 Leknevî, 109; Bekdemir, 77.

b. Mübârekşâh el-Buhârî (ö. 784/1383), Muhâmmed b. Muhâmmed b. el-Hasen b. Ali et-Tâhiri (ö. 1420/822) ve Kara Hoca'dır (ö. 1397/800). Kara Hoca, Sadrüşşeria'nın eserlerini Anadolu'ya getiren ve Osmanlı Medreselerinde ders kitabı olarak okutmaya başlayan ilk âlimdir.²⁷

Fıkıh alanında temayüz eden, akli ve nakli ilimlerde de oldukça yetkin bir şahsiyet olan Sadrüşşeria'nın *Tenkîhu'l-usûl* adlı usûl çalışmasının yanı sıra *Şerhu'l-Vikâye*, *en-Nukâye* ve *Tâdîlu'l-ulûm* gibi eserleri bulunmaktadır.²⁸

Sadrüşşeria, *Şerhu'l-Vikâye*²⁹ adlı kitabı ile *et-Tenkîh* ve buna yazdığı *et-Tavzîh* adlı eserleri yanında Teftâzânî'nin bu şerh için kaleme aldığı *et-Telvîh* adlı hâşiye ile kendinden sonraki âlimler üzerinde etkili olmuş bir usûlcüdür. Bu eserler özellikle Osmanlı medreselerinde okutulan temel metinler haline gelmiştir.³⁰

Sadrüşşeria, *Tenkîhu'l-usûl* adlı eserinde Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *Usûl'ü*, Râzî'nin (ö. 606/1210) *el-Mahsûl'ü* ile İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Muhtasar'ındaki* konuların özetini vermiş ve bir bakıma Hanefî ve mütekellimün metotlarını mezcetmiştir. Müellif daha sonra bu eserini *et-Tavzîh fi halli ğavâmizi't-Tenkîh* adıyla şerh ederek birçok konuda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Kendisinden sonraki usûl düşüncesini derinden etkileyen bu çalışma medreselerin temel kitapları arasında yer almış, üzerine birçok şerh, hâşiye ve ta'lik yazılmıştır. Bunların en meşhuru Sadeddin et-Teftâzânî'nin *et-Telvîh ilâ keşfi hakâiki't-Tenkîh*'idir. *Tenkîhu'l-usûl*, müellifin şerhi ve Teftâzânî'nin hâşiyesiyle birlikte birçok defa basılmıştır.³¹

Sadrüşşeria'nın, *et-Tavzîh fi Hall-i Ğavâmizi't-Tenkîh'te* âdetâ dil bilgisi ve mantık dersleri verdiği görülür. Mütekellimün usûlcülerinin bazıları ile Sadrüşşeria gibi müteahhir Hanefî usûlcülerin kitaplarında müelliflerin ilmî mensubiyeti, kişisel birikim ve entelektüel eğilimlerine göre değişiklik arz eden yaklaşımların olması kaçınılmazdır. Özellikle *Tavzîh'te*, akıl, teklif, hüsün-kubuh, kanun koyucu irade gibi birçok felsefî kavram ve meseleyi, usûlün temel meseleleriyle ilişkilendirerek birer usûl problemi haline getirmiştir. Bu yönüyle *Tavzîh*, islam hukuk felsefesi muhtevalı bir kitap olarak da değerlendirilebilir. Yine *Tavzîh*, fıkıh usûlünün, akli ve nakli ilkeleri bünyesinde barındıran nakli yönüyle birlikte akli bir ilim olduğunu gösteren en bariz örnektir.³²

O, kökleri kelam, dil, felsefe ve mantık ve diğer disiplinlerde bulunan akıl, teklif, lafız ve hüsün-kubuh gibi mesele ve düşünceleri usûl problemleriyle ilişkilendirmek suretiyle onları birer usûl konuları haline getirerek fıkıh usûlünü canlı, zengin, ilmî ve fikrî zeminde tutmuş bir usûl âlimidir. Sayılan bu özellikleri *Tavzîh* adlı eserine başarıyla yansıtan Sadrüşşeria bu kitabında, Pezdevî, Râzî ve İbnü'l-Hâcib'in mezkûr eserlerine fazlasıyla müracaat etmiştir. Eserinde Fukahâ/Hanefî ve Mütekellimün/Şâfiî metodunu birleştiren Sadrüşşeria, memzûc/karma metodla usûl yazan ilk müelliflerden biri olarak sayılmıştır.³³

Klasik usûlle yazılan fıkıh usûlü eserleri zamanla yerini memzûc usûl ile yazılmış eserlere bırakmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Sadrüşşeria'nın fıkıh usûlü alanına dair telif

27 Bekdemir, 77-79.

28 Leknevî, 109-110; Özel, 133-134.

29 Bu kitabı şöhretinden dolayı müellifin lakabı olan Sadrüşşeria ile anılmaktadır. (Özel, 133)

30 Leknevî, s. 109-110; Özen, "Sadrüşşeria", 35: 429.

31 Geniş bilgi için bkz. Özen, "Sadrüşşeria", 35: 429.

32 Geniş bilgi için bkz. Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 2 cilt, (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Trs.), 1: 419; 2: 1971 vd.; 2020 vd.; Özen, "Sadrüşşeria", 35: 429-430; Özel, 133-135; Bekdemir, 78-79.

33 Bekdemir, 75-76.

ettiği *Tavzih* adlı eseri bu türün ilk örneklerinden biri olmuştur. Geçmiş dönemde yazılan eserlerin metinlerinin başka bir mezhebe mensup klasik metinle birlikte okunmasıyla elde edilen bu usûl, ayrı bir tasnif farklılığını da beraberinde getirmiştir. *Tavzih*'in sistematığı açısından Pezdevî'nin usûlüne tâbî olan Sadrüşşeria'nın, Şafii-Eş'ari ekolüne karşı açık bir tavır içinde olmasına rağmen Râzî ve İbnü'l-Hâcib'ten -onlara eserinde sık sık cevap verse de- ziyadesiyle etkilendiği gözlenmiştir.³⁴

Biz de bu çalışmada Sadrüşşeria'nın sünnet ve haberin çeşitleri gibi bazı hadis usûlü konularına yaklaşımını onun *Tavzih* adlı eseri çerçevesinde tespit edip değerlendirmeye çalışacağız.

2. Sadrüşşeria'nın Bazı Hadis Usûlü Konularına Yaklaşımı

Bu bölümde Sadrüşşeria'nın *Tavzih*'te³⁵ işlediği sünnet bahsinde, sünnet ve haber gibi bazı hadis usûlü meselelerini ele alışı üzerinde durulacak, tespitler yapıp değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. Sünnet ve Hadis'in Tanımı

Sünnet bölümünün başında Sadrüşşeria, sünnet ve hadisin kısa tanımını vermektedir. Sünneti, Hz. Peygamber'in (sas) sözleri ve fiilleri olarak tarif etmekte, hadisin de sadece Hz. Peygamber'in sözlerine has olduğunu belirtmektedir.³⁶ Sünnet ifadesiyle ilk planda kastedilenin Peygamber sünneti olduğu hususu Hanefî mezhebinin önemli fakihlerinden Ebu Yûsuf tarafından da savunulmuş³⁷ ve daha sonraları da genelde bu şekilde³⁸ anlaşılma-ya devam etmiştir.

Hanefî usûlcüler kitaplarında sünnet konusuna önem vermişlerdir. Hanefî usûlcüler eserlerindeki haber/sünnet bahislerinde bu konu ile ilgili anlayışlarını ortaya koyarken bir hadis usûlü inşası yanında, kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap verme ve sistemde yanlış olarak gördükleri kuralları düzeltme düşüncesinin izlerini görmek hemen her zaman mümkündür.³⁹ Ayrıca sünnetin, belli bir ölçüde terim anlamıyla kullanılan bir kelime olarak Hanefî imamlarına yabancı bir kavram olmadığı da bilinmektedir.⁴⁰

Sünnet bahsine müstakil bölüm açarak konuya verdiği önemi gösteren Sadrüşşeria, tanımlama yaparken sadece sözleri ve fiilleri sünnet kapsamına almakta, hadisi de yalnızca Hz. Peygamber'in sözlerine hasretmektedir. Böyle bir tanımlamanın hadisçilerin tanımlamalarıyla örtüştüğü söylenemez. Zira hadisçiler, hadisi söz, fiil, takrir, hulkî ve hulkî vasıf olarak Hz. Peygamber'e izafe edilen her şey, şeklinde tanımlamaktadırlar. Hadisçilere göre

34 Bekdemir, 75-76.

35 Sadrüşşeria, Ubeydullah b. Mesûd, *Tenkîhu'l-usûl*, (Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Şerhu't-Telvih ale't-Tavdih li metni't-Tenkîh fi Usûli'l-Fikhî (2 cilt) içerisinde*), (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, Trs.); a. mlf., *et-Tavzih fi halli ğavamizi't-Tenkîh*, (Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) *Şerhu't-Telvih ale't-Tavdih li metni't-Tenkîh fi Usûli'l-Fikhî (2 cilt) içerisinde*), (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, Trs.) Bu baskıda en üstte *Tenkîh* metni, altında *Tavzih* metni en alta ise *Telvih* şerhi yer almaktadır. Sonraki dipnotlarda, Sadrüşşeria'nın sadece ismi referans gösterildiğinde kastedilenin bu baskı olduğunu belirtmemiz gerekir.

36 Sadrüşşeria, 2: 3; Hz. Peygamber'in fiillerinin sünnetten sayılma ve bağlayıcılığı ile ilgili bir değerlendirme için bkz. M. Sait Uzundağ, "Actions of Prophet's In terms of binding According To Hanafi Scholar Semerkandi (ö.539/1144)", *Contemporary Issues in Social Sciences and Humanities*, 2017, s. 61-65, 62.

37 Mehmet Özşenel, *Ebû Yûsuf'un Hadis Anlayışı*, (İstanbul: Klasik Yay., 2011), 24.

38 Örneğin bkz. M. Sait Uzundağ, "Semerkandlı Hanefî Matürîdi Alim Mahmud b. Zeyd el-Lâmîşi ve Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı", *ŞÜİFD*, 2017, C: 8, S: 16, ss. 55-75, 67.

39 Demir, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*, 107.

40 İ. Hakkı Ünal, *İmâm Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, (Ankara: DİB Yay., 2012), 144.

sünnet genelde hadisle aynı anlamda kullanılmakta⁴¹ ve kısaca Hz. Peygamber'in yaşam tarzı olarak bize olan örnekliği şeklinde tarif edilmektedir.

Hadisçiler arasında haber de, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinden ibaret olan hadisin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bununla beraber, haber Hz. Peygamber'in hadislerine itlak olunduğu gibi, sahâbe ve tâbiûndan gelen rivayetleri de içine alır: Her hadise haber denir; fakat her haber, hadis değildir.⁴²

Usûl âlimleri de sünneti, şer'î deliller içinde incelemiştir. Onlara göre sünnet, Kur'an-ı Kerim dışında, Hz. Peygamber'den şer'î bir hükme delil olmaya uygun söz, fiil ve takrîr olarak sâdır olan her şeydir.⁴³

Önemli Hanefî usûlcülerinden olan Debûsî'ye göre Hz. Peygamber ile uzun süre sohbeti olan yönetici ve fetva veren sahâbenin uygulamaları da sünnettir. Debûsî'nin sahâbe söz ve fiillerini sünnete dâhil etmesi dikkat çekicidir.⁴⁴

Hanefî usûlcülerin eserlerinde sünnet ile ilgili yaptıkları değerlendirmeler kendi usûl prensiplerinin bir gereğidir. Zaten onların bu konu ile ilgili verdikleri örnekler de bu gerçeğe dikkat çekmekte ve vâkıyı tespit gayesine hizmet etmektedir.⁴⁵ Sünnetin tanımı, işlevi ve kaynaklığı noktasında Sadrüşşerîa'nın diğer Hanefî usûlcülerden farklı düşünmediği kolaylıkla söylenebilir.

Sadrüşşerîa, sünnet ve hadisin tanımlarını yaptıktan sonra ittisal, ittisalın keyfiyeti, inkıtâ, haberin mahalli (haber mevzuunu teşkil eden meseleler), sema', zabt, tebliğ ve ta'n konularını işleyeceğini belirtmektedir.⁴⁶

Tavzîh'i şerh eden Teftâzânî ise sünnet konusunu ele alırken sünnetin sözlük ve ıstılah anlamlarını vermiş, Hz. Peygamber'den Kur'an dışında sâdır olan söz ve fiiller olduğuna vurgu yapmıştır.⁴⁷ Teftâzânî devamında ittisalden maksadın sünnetin bize ulaşması, ittisalın keyfiyetinden kastedilenin tevâtür, ravinin durumları ve şartları olduğunu bildirmektedir. İttisalın zıddı olan inkıtadan, haberin mahallinden, ilk ravinin işitmesi anlamında semâdan, son ravi vasıtasıyla ulaşması manasında tebliğ'den bahsedildiğini kaydeden Teftâzânî böylece Sadrüşşerîa'nın işlediği alt başlıklar hakkında aydınlatıcı bilgi vermektedir.⁴⁸ Burada Sadrüşşerîa'nın hadisin son ravi aracılığıyla ulaşması anlamında 'tebliğ' kavramını kullanması ilginçtir. Bu durum hadisçilerin kullandıkları kavramlarla pek örtüşmemektedir.

41 Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, (Ankara: 1967), s. 15; Murteza Bedir, "Sünnet", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., (2010) 150 :38.

42 İbn Hacer el-Askalâni, *Nuhbetu'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*, Tabk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2006), 81; Talat Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", *AÜİFD*, 1966 Cilt: XIV, ss. 125-142, 125.

43 Muhammed Mustafa el-Azamî, *Dirasat fi'l-hadisi'n-Nebevî*, (Beirut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980), Talat Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, (Ankara: AÜİF Yay., 1980), 401; Abdulgani Abdulhâlık, *Hücciyetü's-sünne*, (Mısır: Dâru'l-vefa, Trs.), 68; Abdulkarim Zeydan, *el-Veciz fi usûli'l-fikh*, (Beirut: Müessesetu'r-risâle, 1997), 161, Mustafa es-Sibâi, *es-Sunne ve mekanetuha fi't-teşri'l-İslâmî*, (Riyad: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1998), 65; Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, (Riyad: 2003), 1: 227; Muhammed Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, Terc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 30; 1; Sebahattin Erkmen, *Hanefî ve Şâfiî Usûlcülerin Sünnet Anlayışı (Debûsî ve Semâni Örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum: 2013, 42.

44 Recep Tuzcu, *Hanefî Usûlünde Hadis –Debûsî Örneği-*, (İstanbul: İFAV Yay.), 63, 2014.

45 Demir, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*, 16.

46 Sadrüşşerîa, 2: 3.

47 Sadrüşşerîa, 2: 3.

48 Sadrüşşerîa, 2: 3.

2.2. Sünnet-Vahiy İlişkisi

Sadrüşşeria'nın 11 alt başlıkta işlediği meseleler içinde sünnetin mebdeinin vahiy olması, geçmiş ümmetlerin şeriatlerinin sünnetle ilişkisi, sahâbe sözleri gibi konuların da bulunduğu Teftâzânî, sözlerine eklemektedir.⁴⁹

Sünnetin mebdeinin vahiy olması yaklaşımı Hanefî usûlcüler arasında tanıdık bir tavidir. Zira onlar eserlerinin haber bahislerinde sünnetin değerinden ziyade sünnet olarak aktarılan bilginin değerini ispatlamaya çalışmışlardır. Sünnetin değeri ile ilgili işlenen konular ise onun vahiy ile ilişkisini ortaya koymaya yöneliktir.⁵⁰

Sünnette vahiy kaynaklı bilginin var olduğu, zira sünnetin, bir beşer olarak Hz. Peygamber'in asla bilemeyeceği ya da kendi başına dilediği gibi hareket edemeyeceği konuları ihtiva ettiği belirtilmiştir. Nitekim bilhassa ibadetler böyledir.⁵¹ Bir bakıma sünneti, Kur'an dışında Kur'an'ı tamamlayıcı bir kaynak veya ikinci müstakil bir kaynak değil, muhtevası Kur'an'la bütünlük içerisinde değerlendirilen, vahiy kavramıyla irtibatlı Hz. Peygamber'e vahiy yolu ile iletilen mesaj ve uygulamalar⁵² şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Buna göre Hz. Peygamber'in din olarak icra ettiği sünnet, vahiy mahsulüdür; dünya işlerindeki görüşleri ve davranışları ise beşeridir. Bu bağlamda Kur'an vahiy ile Hz. Peygamber'e Kur'an dışında verilen vahiy ayırt etmek üzere "vahy-i metluvv" ve "vahy-i gayr-i metluvv" tabirlerinin kullanıldığı bilinmektedir.⁵³ Öte yandan Selefiyye gibi hadis ve sünneti vahiy kaynaklı kabul eden kesimler de bulunmaktadır.⁵⁴

2.3. Mütevatir, Meşhur ve Âhâd Haberler

Sadrüşşeria, bundan sonra haber çeşitleri konusunu işlemekte ve şöyle devam etmektedir: "Sayılamayacak çoklukları, adâletleri ve farklı yerlerden olmaları nedeniyle yalan üzerine birleşmeleri düşünülemez derecede topluluklar olarak bu özellikleri de her tabakada devam etmiş olanların aktardığı haber mütevatir'dir. Bu özelliklere ilk dönemden sonra kavuşmuşsa meşhur, bu özellikleri taşıyorsa haber-i vâhid'dir."⁵⁵ Sadrüşşeria mütevatirin ilm-i yakîn, meşhurun ilm-i tuma'nine ifade ettiğini kaydederek mütevatirdeki sayılamayacak çokluk, haber verenlerin düşüncelerinin ve yerlerinin farklı oluşu gibi hususların yalan üzere birleşmiş olma ihtimalini tamamen yok ettiğini ve bu yüzden yakîn (kesin bilgi) ifade ettiğini belirtmektedir.⁵⁶

Sadrüşşeria'ya göre meşhur haber ilm-i tuma'nine ifade etmekte ve nefsi mutmain kılmaktadır. Ancak bu sadece bir zandır ve yakînin kendisi değildir.⁵⁷

Meşhurun hükmünü açıklarken ilk dönemde haber-i vâhid iken sonra tevatür seviye-

49 Sadrüşşeria, 2: 3.

50 Demir, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*, 105.

51 Ahmet Keleş, "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, cilt: 1, ss. 151-194, 189.

52 Hikmetullah Ertaş, "Sünnet Vahiy midir?", *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 2017, cilt: V, sayı: 42, s. 227-243, 241.

53 Ahmet Önkâl, "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-i Gayr-i Metluvv", *Kur'an ve Sünnet Sempozyumu (1-2 Kasım 1997) Bildiriler*, 1999, s. 55-69, 68; Mehmet Erdoğan, *Vahiy-Akil Dengesi Açısından Sünnet*, (İstanbul: İFAV Yay., 2009), 70; Sünnet-Vahiy İlişkisine Dair İddialar, İhtilaflar ve Delilleri hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Genç, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, (İstanbul: Kitabı Yay., 69 ,(2009 vd.

54 Geniş bilgi için bkz: Mazhar Tunç, *Çağdaş Selefiyye'nin Hadis Anlayışı (Suudi Arabistan Örneği)* Bayburt 2015; a. mlf., "Suud Selefiyyesi'nin Hadis Anlayışı", *e-Şarkiyat İslamî Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, Nisan 2017, s. 393-394)

55 Sadrüşşeria, 2: 3.

56 Sadrüşşeria, 2: 4.

57 Sadrüşşeria, 2: 4.

sinde devam ettiğine işaret ederek şu ifadeyi kullanmaktadır: “Meşhur, ilk dönemde haber-i vâhid ise de, sahaba neslinin Hz. Peygamber’e yalan isnad etmekten münezzehe oluşları göz önünde bulundurulmalıdır. Daha sonraki tabakalarda da tevatür seviyesinde devam ettiği için (meşhur haber) ilm-i tuma’nine ifade etmektedir.”⁵⁸

Yukarıda görüldüğü üzere mütevatir haber için yaptığı tanımında Sadrüşşerîa’nın kendisinden önceki Hanefî usûlcülerden farklı düşünmediği görülmektedir. Tanımı, esas aldığı usûlcülerden olan Pezdevî’ninki ile tamamen örtüşmektedir.⁵⁹ Ancak onun da Pezdevî gibi mütevatir haber konusunda adâlet şartını ileri sürmesi dikkat çekmektedir. Hâlbuki adâlet şartının, diğer bazı şartlarla beraber mütevatir için gerekli görülmesi çoğunluk tarafından tasvip edilmemiştir.⁶⁰

Sadrüşşerîa’nın mütevatirdir olduğu gibi meşhurun tanımında da Hanefî usûlcülerle aynı düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Zaten, fıkıhçılar nazarında meşhur, ‘ilk asırda turuku bir tek olduğu halde (tek bir senedle geldiği halde), sonraki asırlarda şöhrete ulaşan ve turuku (râvî sayısı bakımından) tevatür derecesine yükselmiş olan haberdir.⁶¹

Meşhur haberin tarifi noktasında genelde usûlcülerle hadisçiler arasında, özelde Hanefîler’le diğer ekoller, hatta çok defa aynı ekole mensup usûlcüler arasında bakış açısı farklılığından kaynaklanan değişik yaklaşımlar vardır.⁶²

Cessâs’ın meşhurun bir kısmını mütevatirin kapsamında gören, Debûsî’nin mütevatiri meşhurun kapsamında sayan, Serahsî, Pezdevî ve diğerlerinin ise meşhuru bağımsız bir kısım olarak konumlandıran taksimleri bir yönüyle epistemolojik değer ve rivâyet şekli ekseninde olmuşa da bir yönüyle ilk imamların dilindeki meşhur ve mâruf gibi nisbi bir kapalılık taşıyan kavramların yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Hanefî usûlcüleri arasında haberlerin taksim ve tanımı konusunda genelde iki yol izlenmiştir. Cessâs tarafından sistemleştirilen birinci yaklaşıma göre haber mütevatir ve âhâd şeklinde ikiye ayrılmakta ve meşhur haber, Hanefîler dışındaki çoğunluğun benimsediğinin aksine âhâd haberin değil mütevatir haberin kapsamında ve onun iki türünden biri olarak yer almaktadır.⁶³

Cessâs ve Debûsî’nin taksiminden farklı olarak Serahsî ve Pezdevî’ye ait mütevatir, meşhur ve âhâd şeklindeki üçlü taksim sonrakı Hanefî usûlcülerinin çoğunluğu tarafından benimsendiği görülmektedir. Bu taksimde meşhur haber, mütevatir haberin ve haber-i vâhidin dışında onlardan farklı üçüncü bir kategoridir. Serahsî’nin meşhur haberin “fî hayyizi’t-tevatür” diye isimlendirildiğinden bahsetmesi onun mütevatire daha yakın bulunduğu kanaatine sahip olduğunu îma eder.⁶⁴

Sadrüşşerîa’nın meşhur habere yaklaşımı ise daha çok hadisçilerin yaklaşımına benzemektedir. Nitekim o, haber-i vâhidi tevatür seviyesine ulaşamamış haber diye nitelendirirken bunu hissettirmektedir.⁶⁵

Bilindiği üzere hadisçiler meşhuru, âhâd haber içinde onun bir alt başlığı olarak işlerken, Hanefîler mütevatir ve âhâd ile birlikte üçüncü bir çeşit olarak ele almışlardır.

58 Sadrüşşerîa, 2: 5.

59 Pezdevî, Fahrul-İslâm Ali b. Muhammed, *Usûlu’l-Pezdevî, (Kenzu’l-Vusûl ilâ Marîfeti’l-Usûl)*, (Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yay., Trs.), 150.

60 Agitoğlu, s. 24.

61 Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 125.

62 H. Yunus Apaydın, “Meşhur”, *DİA*, (Ankara: TDV Yay., 2004), 29: 368.

63 Pezdevî, *Usûl*, 152; H. Yunus Apaydın, “Meşhur”, *DİA*, 29: 368.

64 Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlu’s-Serahsî*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1993), 1: 291; H. Yunus Apaydın, “Meşhur”, 29: 368.

65 Sadrüşşerîa, 2: 4.

Hanefiler'in âhâd haber ve mütevâtir haberin yanında bir ara kategoriye ihtiyaç duymaları ilke bakımından tutarlılığı sürdürme arayışıdır.⁶⁶

Hanefiler ilke olarak âhâd haberlere dayanıp nassa ilâvede bulunma imkânını kabul etmezken, gelenekte bazı âyetlere o nassların açıkça gerektirmediği ilâvelerin getirildiği ve bunun yaygın onay kazandığı görülmektedir. Nesh anlamına gelen bu ilâveyi zan ifade edebilen âhâd haberlerle yapmak mümkün değildir. Bu ilâveyi gerçekleştirmeye yarayacak mütevâtir haber de bulunmadığından geriye tek yol kalmaktadır, o da ikinci nesildeki yaygın kabulü, fakihlerin veya genelde ulemânın o haberi hüccet saymasını ve o haber üzerinde icmâ oluşmasını aslı itibarıyla âhâd olan habere yansıtmaaktır.⁶⁷

Meşhur haberin, Hanefî usûlcülerinin çoğunluğunca âhâd ile mütevâtir arasında inkârı en azından dalâlet sayılacak şekilde bir ara kategori olarak kabul edilmesi⁶⁸ ve yine Cessâs tarafından mütevâtir seviyesine çıkarılması açıkça ikinci ve üçüncü nesle olan güvenin sonucudur.⁶⁹

Sadrüşşeria'nın haber-i vâhid ile ilgili söyledikleri de pek bilinenin dışında değildir. Ama şuna vurgu yapmak gerekir ki, 'tevatür seviyesine çıkmadıkça sayıya itibar edilmez' ifadesiyle adeta mütevâtirin dışındaki haberlerin –meşhur da dâhil- haber-i vâhid olacağını ifade etmektedir.⁷⁰ O, haber-i vâhidin zann-ı galib ifade ettiğini belirtmektedir.⁷¹ Şartları sağladığı takdirde haber-i vâhidin amel etmeye yeterli olduğunu sözlerine ekleyen Sadrüşşeria, bazılarına göre ise haber-i vâhidin ilim ifade etmediğini, ilim ifade etmeyen şeyin ameli de gerektirmeyeceğini kaydeder. Bu görüşte olanlar "Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme.." ayetini⁷² delil göstermektedirler.⁷³ Sadrüşşeria'nın aktardığı diğer bir görüş ise bazı hadisçilerin görüşüdür: Haber-i vâhid ameli gerektirdiği için ilim ifade eder. Zira amel de ancak ilim ile olur. Bu görüşe delil olarak getirilen ayet şudur: "Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir tâife/grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."⁷⁴ Ayette geçen tâife bir ve daha çok kişiyi ifade eder. Öte yandan bu konuda sünnetten de şu deliller getirilmiştir: Hz. Peygamber hediye konusunda Berire'nin, hediye ve sadaka konusunda Selman'ın haberini⁷⁵ kabul etmiştir. Ayrıca tebliğ, irşad ve resmi görevlerle şahısları uzak yerlere göndermiş, tek olan bu kişilerin haberlerine güvenmiştir.⁷⁶ Sadrüşşeria, bu delilleri sıraladıktan sonra bir haberle amel etmek için onun kat'i ilim ifade etmesi gerekmediğini, böyle bir haberin yakın ifade etmemesini aklın da anlayabileceğini sözlerine eklemektedir. Bunun yanında ahirete taalluk eden haberlerin de bağlanmayı gerektiren haberler olmakla beraber bu haberlerin haber-i vâhid türünden olabileceğini, ancak bu konuda farklı görüşlerin de bulunduğunu

66 Apaydın, "Meşhur", 29: 369.

67 Apaydın, "Meşhur", 29: 369.

68 Pezdevi, 152.

69 Apaydın, "Meşhur", 29: 369.

70 Sadrüşşeria, 2: 4.

71 Sadrüşşeria, 2: 5.

72 İsrâ, 17/36.

73 Sadrüşşeria, 2: 5.

74 Tevbe, 9/122.

75 Hz. Peygamber, bir keresinde kendisine yaş hurma ikram edildiğinde, 'bu sadakadır' diyerek kendisi yememiş, ama ashabına 'siz yiyebilirsiniz', demiştir. Başka bir seferinde ise 'bu hediyedir' diyerek kendisi de yemiş, ashabına da yiyebileceklerini buyurmuştur. (Teftâzânî, 2: 7)

76 Sadrüşşeria, 2: 6.

kaydetmektedir. Bu durumun sadece ahiret ile ilgili değil diğer itikadî konularda da böyle olduğunu belirten Sadrüşşeria, tartışmalara da değinmiş olmaktadır.⁷⁷

Aslında Hanefiler içinde, Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve talebelerinin, sünneti, mütevâtir⁷⁸, meşhur⁷⁹ ve âhâd⁸⁰ olarak isimlendirdikleri ve bu şekilde taksim ettikleri kendi ifadelerine dayanılarak net bir şekilde söylenemez. Zira İmam-ı A'zam ile öğrencileri İmam Muhammed (ö. 189/804) ve Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) sünnet konusunda kullandıkları ifadelerin, fıkıh usûlünün sistematik hale geldiği dönemlere göre daha kapalı olduğu görülür. Haberlerin mütevâtir, meşhur ve âhâd şeklinde ayrılması kendilerinden çok sonra yaşayan İsa bin Ebân ve Cessâs ile çekirdeklerini vermiş, Debûsi ile şekillenmeye başlanmış, Serahsî ve Pezdevî ile yerleşmiş bir taksimdir.⁸¹

İttisal açısından haber, ilk dönemlerden itibaren çeşitli ayırım ve tariflere tâbi tutulmuşsa da genel olarak Hanefiler haricindeki çoğunluk ve özellikle hadisçiler tarafından haberin mütevâtir ve âhâd şeklinde iki ana bölüme ayrılması benimsenmiştir. Tevâtür derecesine ulaşmamış haberler haber-i vâhid olarak kabul edilmiştir. Sadrüşşeria ise, her ne kadar kendisinden önceki Hanefiler gibi sünneti ittisal yönünden mütevâtir, meşhur ve âhâd diye taksim etse de o, meşhur hadisin temelde haber-i vâhid olduğuna adeta vurgu yapmıştır.⁸²

Usulcülerin birçoğu haber-i vâhidin bilgi kaynağı olmadığı görüşündedir. Haber-i vâhidin bilgi gerektirmemesinin anlamı, haberin yalan olmasının veya haber hususunda vehme düşülmüş bulunmasının mümkün oluşudur.⁸³

İslam ulemâsının büyük çoğunluğu, sahîh olduğu belli olmuş âhâd haberin, dinde hüccet olarak kullanılması ve onunla amel etmenin gerekli olduğu üzerinde birleşmişlerdir.⁸⁴

Mütevâtir ve meşhur haberle beraber âhâd haber konusunda da Pezdevî ile birlikte Sadrüşşeria Ebû Hanîfe'nin hadlerde haber-i vâhidi kabul etmediğini söylerken; Abdulaziz el-Buhârî ve Babertî ise Ebû Hanîfe'nin hadlerde haber-i vâhidi kabul ettiğini söylemişlerdir. Abdulmecid et-Türkmâni ise bu son görüşün daha sahîh olduğunu söyler.⁸⁵

Hanefilerden Ebû Yusuf ve Cessâs da haber-i vâhidlerle hadlerin düşürülmemesi kanaatinde dirler. Serahsî, Pezdevî ve sonraki müteahhir Hanefî fakahâsının da bu görüşte olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶

Hadislerin fıkıh alanında Kur'an'a göre tafsilatlı ve farklı hükümler ihtiva etmesi, büyük bir kısmının âhâd yolla gelmiş olması, lafzen ve mana ile nakledilen hadisler ve sahâbe sözleri arasında bazen farklılıkların bulunması gibi nedenlerle hadisler daha çok tartışma konusu olmuştur. Hadisin kabulü veya terki, hadisle amel ve hadise aykırı ihtihadda bulunma gibi iddia ve isnatlar özellikle Hanefî fakihleri arasında hiç eksik olmamıştır. Ebû Hanîfe ve talebelerinin hadisi kabulde ve yorumlamada takındığı tavır öteden beri diğer

77 Sadrüşşeria, 2: 6.

78 H. Yunus Apaydın, "Mütevâtir", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 210 :32 ,(2006.

79 H. Yunus Apaydın, "Meşhur", *DİA*, (Ankara: TDV Yay., 2004), 29: 370.

80 H. Yunus Apaydın , "Haber-i Vâhid", *DİA*, (İstanbul: TDV Yay., 1996), 14: 359.

81 Erkmen, 48; Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*, 119.

82 Sadrüşşeria, 2: 4; bkz. Bekdemir, 81.

83 Apaydın, "Haber-i Vâhid", 14: 356.

84 Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", 132.

85 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Abdulmecid et-Türkmâni, *Dirasât fi Usûlil-Hadis Alâ Menheci'l-Hanefiyye*, Karaçi: 2009, 360. Bu konu hakkında genel bilgi için bkz. Talip Türcan, "Haber-i vâhidlerin Hadd Cezaları Bakımından Kaynak Olma Değeri," *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.15, S. 4, 2002, ss.573-582.

86 Türcan, 578.

mezhep fakihleri ve hadisçiler tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Fakat bu hususta mezhep taassubundan ve cedel ortamından kaynaklanan aşırı ithamlar göz ardı edilirse, Hanefiler'in de sahih hadis bulunduğu ve onunla teâruz eden daha kuvvetli başka bir delil bulunmadığı sürece bu hadisle amel ettiği, hadisle kıyas çatıştığında kural olarak hadisi tercih ettikleri, ancak hadisleri kabulde ve yorumlamada birtakım farklı metot ve yaklaşımlarının bulunduğu, söz konusu tartışma ve ithamlara da esasen bu farklılıkların yol açtığı kolaylıkla görülecektir.⁸⁷

Sonuç

Fıkıh usûlü, diğer ilim dallarıyla bağlantılı ve hayatın her alanıyla ilgili bir ilim olduğundan bu durum, usûl âlimlerinin çok yönlü olmalarını gerekli kılmıştır. Disiplinler arası çalışabilen veya birden çok ilim alanını mezcedebilen âlimler etkili olmayı ve dikkat çeken orijinal eserler ortaya koymayı başarabilmişlerdir. Diğer mezheplerde bulunduğu gibi Hanefî mezhebi içinde de bu özelliklere sahip âlimlerin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Hicri VI. Asır sonrası 'klasik sonrası dönem' olarak Hanefî usûlcüleri içinde ilmî hareketliliğin devam ettiği ve çok sayıda eserin ortaya çıktığı bir devir olmuştur. Hicri VIII. Asır da önemli usûlcülerin kendini gösterdiği bir asırdır. Bu asrın göze çarpan bir usûlcüsü de Sadrüşşeria olmuştur. *Tenkîhu'l-usûl* adlı eserinde bir bakıma Hanefî ve mütekellimün metotlarını mezcetmiştir. Müellif daha sonra bu eserini *et-Tavzîh fi halli ğavâmizi't-Tenkîh* adıyla şerh ederek birçok konuda kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Onun bu eserde âdeta dil bilgisi ve mantık dersleri verdiği görülür. *Tavzîh*, islam hukuk felsefesi muhtevalı bir kitap olarak da değerlendirilebilir. Sadrüşşeria, memzuc/karma metotla usûl yazan ilk müelliflerden biri olarak sayılmıştır.

Sadrüşşeria, *Tavzîh* adlı eserinin sünnet bölümünün başında sünnet ve hadisin kısa tanımını vermektedir. Sünnet bahsine müstakil bölüm açarak konuya verdiği önemi gösteren Sadrüşşeria, tanımlama yaparken sadece sözleri ve filleri sünnet kapsamına almakta, hadisi de yalnızca Hz. Peygamber'in sözlerine hasretmektedir. Böyle bir tanımlamanın hadisçilerin tanımlamalarıyla örtüştüğü söylenemez. Onun, haberin son râvî vasıtasıyla bize ulaşması anlamında 'tebliğ' kelimesini kullanmış olması da dikkat çekicidir.

Sadrüşşeria, bundan sonra haber çeşitlerini açıklamaya girişmekte mütevatir, meşhur ve haber-i vâhid konularını işlemektedir. Mütevatir haber için yaptığı tanımda Sadrüşşeria'nın kendisinden önceki Hanefî usûlcülerden farklı düşünmediği görülmektedir. Ancak onun da Pezdevî gibi mütevatir haber konusunda adâlet şartını ileri sürmesi dikkat çekmektedir. Hâlbuki adâlet şartının, diğer bazı şartlarla beraber mütevatir için gerekli görülmesi çoğunluk tarafından tasvip edilmemiştir.

Sadrüşşeria'nın meşhurun tanımında da Hanefî usûlcülerle aynı düşündüğü ortaya çıkmaktadır. Sadrüşşeria'nın meşhur habere yaklaşımı ise daha çok hadisçilerin yaklaşımına benzemektedir. Nitekim o, haber-i vâhidi tevatür seviyesine ulaşmamış haber diye nitelendirirken bunu hissettirmektedir.

Sadrüşşeria'nın haber-i vâhid ile ilgili söyledikleri de pek bilinenin dışında değildir. Ama şuna vurgu yapmak gerekir ki, 'tevatür seviyesine çıkmadıkça sayıya itibar edilmez' ifadesiyle adeta mütevatirin dışındaki haberlerin –meşhur da dâhil- haber-i vâhid olacağını ifade etmektedir.

87 Bardakoğlu, 16: 14.

Konuları açıklarken, anlaşılır bir üslupla, gerektiğinde ayet ve hadislerden de delil getirdiği görülen Sadruşşeria, yeri geldiğinde farklı görüşlere yer vermiştir. Bu görüşleri ve tartışmaları kaydeden Sadruşşeria, bazen tercih ettiği görüşleri kendi mezhebi veya eserine ana kaynak kabul ettiği Pezdevî'nin görüşlerine muhalif olsa bile ortaya koyabilmiştir.

Kaynakça

- A'zamî, Muhammed Mustafa. *ed- Dirâsât fi'l-hadisi'n-Nebevi*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980.
- Abdulganî Abdulhâlk. *Hücciyetü's-sünne*. Mısır: Dâru'l-vefa, Trs.
- Abdulmecid et-Türkmânî. *Dirasât fi usûli'l-hadis alâ menheci'l-Hanefiyye*. Karaçi: 2009.
- Agitoğlu, Nurullah. "Usûl Adlı Eseri Bağlamında Hanefî Usûlcü Pezdevî'ye Göre Sünnet ve Haberin Çeşitleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/1, cilt: VIII, sayı: 16, ss. 7-25.
- Âmidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*. I-IV, Riyad: Dâru's-samiî, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. "Haber-i Vâhid". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1996, XIV, 359.
- Apaydın, H. Yunus. "Meşhur". *DİA*, Ankara: TDV Yay., 2004, 29: 370.
- Apaydın, H. Yunus. "Mütevâtir". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2006, 32: 210.
- Atar, Fahrettin. "Abdulaziz el-Buhâri". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1988, I, 186-187.
- Bardakoğlu, Ali. "Hanefî Mezhebi". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1997, 16: 1.
- Başoğlu, Tuncay. "Hicri Beşinci Asırda Fıkıh". *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul: 1998, III/ 2. ss. 113-141.
- Bedir, Murteza. "Sünnet". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2010, 38: 150.
- Bedir, Murteza. *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*. (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), İstanbul: 2004.
- Demir, Serkan. *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, MÜSBE, İstanbul: 2006.
- Ebü Zehv, Muhammed. *Hadis ve Hadisçiler*. Terc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Erdoğan, Mehmet. *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*. İstanbul: İFAV Yay., 2009.
- Erkmen, Sebahattin. *Hanefî ve Şafîî Usûlcülerin Sünnet Anlayışı (Debûsî ve Semânî Örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum: 2013.
- Ertaş, Hikmetullah. "Sünnet Vahiy midir?". *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 2017, cilt: V, sayı: 42, s. 227-243.
- Genç, Mustafa. *Sünnet-Vahiy İlişkisi*. İstanbul: Kitabî Yay., 2009.
- Günay, Hacı Mehmet. "Semerkandî, Alâeddin". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2009, 36: 470.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Nuhbetu'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser*. Tahk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım,, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006.
- İltaş, Davut. "Üsmendî". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2012, 42: 388.
- Kâsım b. Kutluboga. *Tâcu't-terâcim*. Tahk. Muhammed b. Hayr Ramazan Yusuf, Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1992.
- Kâtip Çelebi. *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn*. 2 cilt, Beyrut: Dâru İhyâit-türâsî'l-Arabî, Trs.
- Keleş, Ahmet, "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, cilt: I, ss. 151-194.
- Koçyiğit, Talat. "Âhâd Haberlerin Değeri". *AÜİFD*, 1966 Cilt: XIV, ss. 125-142.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. Ankara: AÜİF Yayınları, 1980.

- Koçyiğit, Talat. Hadis Usûlü. Ankara: AÜİF Yay., 1967
- Köksal, A. Cüneyd ve İbrahim Kafi Dönmez. "Usûl-i Fıkıh". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2012, 42: 203-205.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhay. *el-Fevâidu'l-behiyye fî terâcumî'l-hanefiyye*. Kahire: Dâru'l-kitâbî'l-İslâmî, Trs.
- Önkal, Ahmet. "Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahiy-i Gayr-i Metluvv". *Kur'an ve Sünnet Sem-pozyumu (1-2 Kasım 1997) Bildiriler*, 1999, 55-69.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*. Ankara: TDV Yay., 2014.
- Özen, Şükrü. "Sadrüşşeria". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2008, 35: 427-431.
- Özen, Şükrü. "Tenkîhu'l-Usûl". *DİA*, Ankara: TDV Yay., 2011, 40: 454-455.
- Özşenel, Mehmet. "Âmidî, Rükneddin". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1991, 3: 56-57.
- Özşenel, Mehmet. *Ebû Yûsuf'un Hadis Anlayışı*. İstanbul: Klasik Yay., 2011, s. 24.
- Pezdevî, Fahrû'l-İslâm Ali b. Muhammed. *Usûlu'l-Pezdevî, (Kenzu'l-Vusûl ilâ Marîfeti'l-Usûl)*. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yay., Trs.
- Rıdvanoğlu, Mahmud. "Habbâzî". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1996, 14: 342-343.
- Sadrüşşeria, Ubeydullah b. Mesûd. *Tenkîhu'l-usûl. (Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh li metni't-Tenkîh fî Usûli'l-Fıkıh'î (2 cilt) içerisinde)*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye ,Trs.
- Sadrüşşeria, Ubeydullah b. Mesûd. *et-Tavzîh fî halli ğavamizi't-Tenkîh. (Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh li metni't-Tenkîh fî Usûli'l-Fıkıh'î (2 cilt) içerisinde)*, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye ,Trs.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed. *Usûlu's-Serahsî*. I-II, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1993.
- Sibâî, Mustafa. *es-Sunne ve mekanetuha fî't-teşrii'l-islami*. Riyad: el-Mektebetu'l-İslâmî 1998.
- Teftâzânî, Saduddin. *Şerhu't-Telvîh ale't-Tavdîh li metni't-Tenkîh fî Usûli'l-Fıkıh'î*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, Trs.
- Tunç, Mazhar. "Suud Selefiyyesi'nin Hadis Anlayışı". *e-Şarkiyat İslamî Araştırmalar Dergisi*, Cilt:9, Sayı:1, Nisan 2017, s. 393-394)
- Tunç, Mazhar. *Çağdaş Selefiyye'nin Hadis Anlayışı (Suudi Arabistan Örneği)*. Bayburt 2015.
- Tuzcu, Recep. *Hanefî Usûlünde Hadis -Debûsî Örneği-*. İstanbul: İFAV Yay., 2014.
- Türçan, Talip. "Haber-i vâhidlerin Hadd Cezaları Bakımından Kaynak Olma Değeri". *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.15, S. 4, 2002, ss.573-582.
- Uzundağ, M. Sait. "Actions of Prophet's In terms of binding According To Hanafi Scholars Semerkandî (ö.539/1144)", *Contemporary Issues in Social Sciences and Humanities*, 2017, s. 61-65, 62.
- Uzundağ, M. Sait. "Semerkandlı Hanefî Matürîdi Alim Mahmud b. Zeyd el-Lâmişî ve Bazı Hadis Meselelerine Yaklaşımı", *ŞÜİFD*, 2017, C: 8, S: 16, ss. 55-75.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Ahsîkesî". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 1989, II, 181.
- Ünal, İ. Hakkı. *İmâm Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*. Ankara: DİB Yay., 2012.
- Yaran, Rahmi. "Sıgnakî". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2009, XXXVII, 164-165.
- Yiğit, Metin. "İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebu Hanife'nin Usul Anlayışında Sün-net". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, SY. 19, 2012, ss. 69-114.
- Zeydan Abdulkerim. *el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh*. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1997.
- Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*. 8 cilt, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.